

THE METALLIC CENSERS IN TOPKAPI PALACE MUSEUM

The censers form a major section among the metallic work-of-arts developed as an important branch of Turkish Handcraft. The custom of burning incense that had also been adopted before the Islamic Faith had persisted after acceptance of the Islamic Faith. The censers used for the purpose of converting the internal places of the palaces and mansions as well particularly as the mosques mainly comprise of the lid, fire pan and the pedestal sections. The lids of the censer manufactured with tombac material are decorated with embroidery openwork for the purpose of allowing the odor to go out.

The 4 units of tombac censer material present in Topkapı Palace and constituting the subject of our study had been introduced from the aspects of their forms, ornamentation, structure and decoration techniques and after this, efforts had been made to determine their status in the course of development of the Turkish metallic art.

Key Words: Topkapı Palace, Metallic work of art, Handcraft, Censer.

Anahtar Kelimeler: Topkapı Sarayı, Modern Sanatı, El Sanatları

El sanatlarının önemli bir grubunu oluşturan madeni eserler, malzeme, form, kap türü, teknik ve süsleme bakımından zengin çeşitliliğe sahiptir. Değişik merkezlerdeki müze koleksiyonlarına dağılmış durumdaki Osmanlı madeni eserlerinin bolluğuna karşılık büyük bir çoğunluğunun yayınlanmadığı veya yeterince tanıtılmadığı görülmektedir.

Madeni buhurdanların¹ ortaya çıkışı, İslâmiyet öncesi çağlara uzanmakta ve büyü ile ilgili inanışlara sahip toplumların dinî ayinlerinde, güzel kokulu ağaç dalları ve yapraklarının yakılması amacıyla özel kaplar kullanıldığı bilinmektedir². İslâm inancına sahip toplumlar tarafından da benimsenen buhur yakma adeti, daha ziyade saray ve konaklarda veya dinî binalarda devam ettirilmiş; özellikle Ramazan ve bayram namazları esnasında camilerin iç mekanını güzel kokulu bir atmosfere dönüştürmek üzere sürdürülmüştür³. Bu dönemlere ait buhurdanların, diğer sanat eserlerine benzer tarzda görüntüler yansıtan motiflerle bezendiği, ancak diğer madeni eşyalar gibi zamanla büyük bir kısmının savaş ve istilalar sonrası eritilerek başka formlara dönüştürüldüğü veya ham-

* Yrd.Doç. Dr., Gazî Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, gtuncel@gazi.edu.tr

1 Buhurdanlar hakkında genel bilgi için bkz., C.E. Arseven, *Les Arts Decoratifs Turcs*, İstanbul (Tarihsiz), s.131, Fig. 347; C.E. Arseven Sanat Ansiklopedisi, C.I, İstanbul 1975, s.298-299; Ü. Erginsoy, *İslam Maden Sanatının Gelişimi*, İstanbul 1978, s.157-166, s.397-412; M. Z. Kuşoğlu, "Milletlerin ve Dinlerin Ortak Mirası Buhurdanlar", *İlgi*, Yıl 21, No 51, İstanbul 1987, s.33-35; F. Bodur, *Türk Maden Sanatı, The Art of Turkish Metalworking*, İstanbul 1987, s.40.

2 Bkz., C.E. Arseven, *Sanat ...*, C.I, s.298; N. İslimyell, *Sanat Terimleri Ansiklopedisi*, C.I., Ankara 1973, s.98.

3 Bkz., C. E. Arseven, *Sanat ...*, C. I, s.299.

maddesinin tamamen farklı amaçlarla kullanılmasından dolayı asıl şeklini kaybettiği düşünülebilir. İlk dönemlerden günümüze gelebilen madeni buhurdan sayısı aynı sebeplerle son derece sınırlıdır. Anadolu Selçuklu eserleri arasında da ilk yüzyıllık döneme ait madeni eşyalar oldukça azdır⁴. Ayrıca madeni eşya imalatı yapan sanatkârların seyyar çalışmaları, sık sık yer değiştirmeleri ise yaşadıkları dönemlere ait sanat üslûplarının usta hafızalarında taşınarak değişik bölgelere yayılmasına yol açmış; birbiriyle ilişkili çevrelerin pek çok ortak özelliği ve estetik anlayışı iç içe geçmiştir.

Türk sanatının önemli bir kolu olarak gelişen madeni eserler⁵, öteki sanat dallarıyla beraber Osmanlı Döneminde zirveye ulaşmış; çok çeşitli form ve bezemelerle kendini göstermiştir. Bu eserlerin büyük bir grubu ise pirinç, bakır, gümüş ve tombak malzemeyle imal edilen buhurdanlardır⁶. Kapakları, kokunun dışarı çıkması için ajurlu süslemelere sahip buhurdanlar, altlarına yerleştirilen bir tabla ile beraber kullanılmıştır.

Osmanlı maden sanatına yönelik araştırmamızın bir bölümünü oluşturan Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonuna ait dört adet tombak buhurdan konusundaki çalışmamızı burada sunmaktayız. Bu amaçla eserlerin her birine ait fiziki ve süsleyici özellikleri ayrıntılarıyla tanıttıktan sonra, çeşitli yönlerini aydınlatıcı karşılaştırma ve değerlendirmelerle Türk maden sanatının gelişimindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki buhurdanlardan bir tanesinin⁷ (B.1) ateşliği, basık yanm küre biçimindedir⁸. Tepesinde lâle benzeri bir tutamak yer alan kapak kısmı ise ateşliğe göre biraz daha yüksek ve sivri, kürevi şekilde yapılmıştır (Resim 1, 2).

Ayak kısmı boru şeklindedir ve alt tarafındaki bilezikten itibaren genişleyerek büyük çaplı bir tabana dönüştürülmüştür. Kulp, poligonal kesitlidir ve ateşlik kâsesinin ağız kenarına yakın bölümüne tutturularak, geniş kavisli bir kıvrımla taban hizasına kadar inmiştir.

Kapakta, ajur ve kazıma tekniği ile yapılmış bezmeye yer verilmiştir. Bombeli yüzeye, sınırları kazıma çizgi ile belirlenmiş üç madalyon, merkezindeki dört yapraklı bir yoncayı çevreleyen eşkenardörtgen ile birlikte işlenmiştir. Bu dörtgenin sivri köşelerindeki kalp biçimi birer motif dıştan, sadece konturları kazıma çizgi ile belirtilen birer yaprakla kuşatılmıştır. Kapak yüzeyindeki üç büyük madalyon, içi çıkartılmış alt alta sıralı dört damla motifli ile ayrılmış ve hemen altındaki üçgen biçimindeki bölüm, baklava dilimi biçiminde ajurlanmıştır. Bu kısmın altındaki yüzeye, balığı hatırlatan stilize tasvirler kazınarak işlenmiştir. Eserin, ateşlik kısmının ağız kenarında, ters ve düz sıralanan "M" biçiminde kazıma çizgi ile oluşturulmuş bir kuşak görülmektedir. Ayak ve kulp yüzeylerinde dekoratif unsurlara rastlanmayan eserin kaide yüzeyinde kazıma ile belirginleştir-

4 Söz konusu dönemlere ait madeni eşyalarla ilgili kaynaklar hakkında bkz., A. Ödekan, *Türkiye'de 50 Yılda Yayınlanmış Arkeoloji Sanat Tarihi ve Mimari Tarihi ile İlgili Yayınlar Bibliyografyası (1923/1973)*, İstanbul 1974, s.552-567; Ü. Erginsoy, a.g.e., s.536-549.

5 Madeni eserlerle ilgili genel bibliyografya için bkz., A. Ödekan., a.g.e., s.552-567; Ü. Erginsoy, a.g.e., s.536-549; G. Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*, Ankara 1978, s.213-214; O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s.450-451; A.E. Bozylğıt, *Üniversitelerde Yapılan El Sanatları Konulu Tezler Bibliyografyası*, Ankara 1992; F. Bodur, a.g.e., s.213-221.

6 Ü. Erginsoy, a.g.e., s.400'de, içinde ateş koymaya yarayan ızgaraya sahip eserlerin "el ısıtacakları", içi ızgarasız olan eserlerin ise "buhurdan" olarak kullanıldıklarından bahsetmektedir.

7 Eserin Envanter Numarası:25/3830.

8 Eserin yüksekliği 21 cm. dir.

İlmiş simetrik konumlu stilize iki palmet motifi vardır.

Müzedeki yer alan buhurdanlardan ikincisinde⁹ (B.2) ateşlik kısmı yayvan bir kâse gibidir¹⁰. Tepesinde hilâl şeklinde tutamağı olan kapak kısmı ise soğan formu kubbe şeklindedir (Resim 3, 4). Gövde aşağı doğru, kaide yukarı doğru daralarak bir boğum meydana getirmekte ve iki parçanın birleşme çizgisini bir bilezik kapatmaktadır. Eserin kaidesi bir tepsinin ortasına oturtulmuştur. Ateşliğin ağız kısmı ile tepsi kenarları arasında "S" kıvrımı yaparak eşit aralıkla yerleştirilen üç ayak, ortadaki boğumlu ayak ince olduğundan üç taraftan destek sağlamaktadır. Ayakların tepsiye basan kısımları yayvanlaştırılarak birer mızrak ucu şeklinde yapılmış ve ortalarından perçinlenerek tepsiye tutturulmuştur.

Eserin kapak kısmı, baklava dilimi şeklinde bölümlere ayrılmıştır. Her biri yukarı doğru gittikçe daralan eşkenardörtgen biçimindeki dilimlerden büyük ölçüde kilerde dörder, diğerlerinde daha az sayıda kare motifler oluşturularak ajurlu süsleme yapılmıştır. Üst bölümde, baklava dilimleri arasında zirveye doğru yükselen yelpaze benzeri bezemeye yer verilmiştir. Kapağın ağız kenarına, birbirine peş peşe eklenen ters-doğru konumlu kaş kemer biçimindeki frizle oluşan bir süs kuşağı yerleştirilmiştir. Ateşliğin üst bölümünde kazıma çizgi ile verilmiş ince birer sap ucunda tomurcuk motifleri, çepeçevre yan yana sıralanmıştır.

Kaidenin üzerine oturduğu tepside, "S" kıvrımlı üç adet zarif ayak arasındaki bölümleri ortalayacak şekilde yüzeysel üç kabara yerleştirilmiştir. Üçer dilimli oniki yaprakla kuşatılan bu motiflerin ortasındaki yüzey de, mavi, beyaz, yeşil renklerle emaye tekniğinde işlenen altı yapraklı bir çiçek tasviri ile süslenmiştir. Kıvrımlı, üç adet ayağın yüzeyleri, balıkkıçığı görünüşünde taranmıştır.

Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki buhurdanların bir diğerinde¹¹ (B.3) kapak, miğfer formundadır¹² ve yukarıya doğru sivrilmiş tepesi bir tutamakla son bulur (Resim 5, 6). Ateşlik bölümü ise yarım küre görünüşünde bir tas gibidir. Her iki gövde parçası dıştan menteşe ile tutturularak birbirine bağlanmıştır. Ateşlik aşağı doğru, kaide yukarıya doğru inceltilecek bir birine bitleştirilmiştir. Ek yerindeki hat silindirik profil çizen bir bilezikle gizlenmiştir. Daire şeklindeki kaide, pahlı bir geçişle aşağıya doğru genişletilerek daha geniş çaplı bir tepsinin ortasına oturtulmuştur.

Kapağın bombeli yüzeyi, sivri kısmı yukarı gelen uzun damla motifleri ile dilimlenerek, ajur tekniği ile süslenmiştir. Her dilimin içi birbirinin tekrarı motifler kullanılarak bezenmiştir. Ajurlu süsleme kompozisyonu da dal ve yapraklarla çerçevelenen alt alta

9 Eserin Envanter Numarası: 25/6781.

10 Eserin Yüksekliği: 22 cm. dir.

11 Eserin Envanter Numarası: 25/3777.

12 Eserin Yüksekliği: 21,5 cm. dir.

13 Söz konusu eserin fotoğrafı hakkında bkz., M. Z. Kuşoğlu "Milletlerin ve Dinlerin..." s.35

üçer palmet motifi ile süslenmiştir.

Ateşliğin ağız kısmı "S" şeklindeki dal kıvrımlarına yerleştirilen çiçek ve dal kabartmaları frizinden ibaret bir süs kuşağı ile çepeçevre kuşatılmıştır. Bu bordürün altında kalan ateşlik yüzeyine ise, içbükey profille konturlanan başaşağı damla motifleri peş peşe işlenmiştir. Tepsiye hafifçe yükseltilerek oturtulan kaidenin çevresini kuşatan "S" şeklindeki dal kıvrımlarının içine yerleştirilen stilize palmet ve yaprak motifleri ile bir bordür yapılmış, tepsinin açıkta kalan yüzeyi de, kazınarak oluşturulmuş yaprak çiftleri arasına yerleştirilen iri yapraklar içinde stilize palmet tasvirleri ile bezenmiştir.

Müzedede bulunan bir başka buhurdan¹⁴ (B.4), diğerlerinden çok farklı bir görünüşe sahiptir¹⁵. Kapak, merkezdeki büyük ve biraz yüksek, çevresindekiler küçük olmak üzere dokuz adet kubbeyle örtülü bir yapı gibi şekillendirilmiştir¹⁶ (Resim 7, 8). Kubbe şeklindeki birimlerin tepesinde adeta alem gibi küçük birer topuz vardır. Kapağın çevresi dalgalı hatlarla meydana getirilmiş ve çevredeki her kubbe dışa doğru taşıntılı bölümlere yerleştirilmiş ve girintili bölümlerde de üstü nervürlü kubbe ile örtülü kuleciklere yer verilmiştir. Kapağın ağız kenarında enli bir bordür yer almaktadır.

Ateşlik bölümü de, dilimli bir kubbe formunda büyük bir tas gibidir. Dilimler, dalgalı kapak hattının çıkıntılı bölümlerinin devamı olarak bombeli yüzeyler halinde kabarıktır.

Gövde ile kaide arasındaki geçiş bölümü, dilimli ve basık kürevi şekildedir. Bu geçiş bölümünün altında daha dar çapa sahip ayak, aşağı doğru yayvan bir şekilde genişleyerek, etrafı püskül gibi dilimlenen dairevi ve düz satırlı bir tabanla birlikte geniş kenarlı bir tepsiye oturtulmuştur.

Kapakta, merkezdeki büyük kubbenin tepesinde, çemberle çerçevelenmiş on kollu yıldız motifi ile göbek yapılmıştır. Yıldızı kuşatan çemberin dışında daha büyük çaplı ikinci bir çember vardır. İki çember arasında çepeçevre dolanan süs kuşağında yapraklı dal kompozisyonlarına yer verilmiştir. Çevredeki ufak kubbelerin tepesinde ise içbükey kavisli kenarlara sahip dörtgenler vardır. Büyük ve etrafındaki küçük kubbe yüzeylerinin büyük bir bölümü ajurlanmış arabesk bezemeye sahiptir. Kubbelerin altında kalan kapak yüzeyi, baklava dilimlerinin köşelerine yerleştirilmiş çiçek motifleri dizisiyle çepeçevre kuşatılmıştır.

Ateşliğin ağız kenarında, kazıma ile sınırları çizilen ince bir bordürün yüzeyi, diyagonal çizgilerle taranarak bezenmiş ve üstteki dilimlerin birleşme hattını ortalayarak, sivri uçları aşağıya bakan, yarım palmetler işlenmiştir. Bombeli dilimlerin alt-orta bölümlerine de iri birer stilize karanfil motifi kazınmıştır.

Gövdeyi kaideye bağlayan basık-kürevi ara bölüm, yukarıdan aşağıya doğru uzanan bir çift içbükey profille dilimlere ayrılmış ve her bir yüzey, stilize palmet ve yaprak moti-

¹⁴ Eserin Envanter Numarası: 25/3862

¹⁵ Eserin Yüksekliği: 24 cm. dir.

¹⁶ Eserin fotoğrafı için bkz., M. Z. Kuşoğlu, a.g.m., s.35.

fleri ile ajurlanarak süslenmiştir. Kademeli olarak aşağıya doğru genişleyerek inen ayağın üst bölümü, ensiz iki kenar bordürü arasında uzanan stilize bitkisel tasvirlerin meydana getirdiği frizden ibaret bir süs kuşağı halindedir. Kaidenin yayvan bir şekilde genişleyerek inen dışa doğru bombeli alt yarısı, düşey hatlı profillerle ince dilimlere ayrılmıştır. Kaidenin oturulduğu tepsi yüzeyi, stilize bir karanfil motifinin biri tam, biri yarım olmak üzere alternatif sıralanışı ile bezenmiştir. Tepsinin yukarı kıvrık bordürü stilize bitkisel motif dizisinden ibaret bir süs kuşağı halinde işlenmiştir.

Karşılaştırma ve Değerlendirme: Buhur yakma¹⁷ geleneği ile bağlantılı olan buhurdanlar başlıca kapak, ateşlik ve kaide bölümlerinden meydana gelmektedir. Bazılarında en alt kısmında tabla da yer almaktadır.

İncelediğimiz buhurdanların dördü de tombaktan¹⁸ imal edilmiştir.

Çalışmamızda geçen dört buhurdandan üçünün kapağı (B.1, B.2, B.3) ana hatları ile birbirine benzemekte ve daha ziyade yukarıya doğru sivriltilmiş bir küre gibi görünmektedir ve tepede birinde (B.2) hilâl, diğer ikisinde de (B.1, B.3) topuz biçiminde tutamak vardır. Dördüncü buhurdanın kapağı ise diğerlerinden çok farklıdır ve merkezdeki büyük, çevresindeki dokuz tane ise daha küçük kubbelerle örtülü bir bina görünüşündedir ve kubbe görünüşündeki unsurların tepesinde alem benzeri birer topuz yerleştirilmiştir. Çevresi "S" biçiminde kıvrım oluşturan kapakta, dıştaki kubbe görünüşündeki birimlerin arasında dilimli kubbe ile örtülü kulecikler görülmektedir. Bu kuleli kısmın altına yüzeyi ajurla bezenmiş bir bölüm yerleştirilmiştir. Ateşlik kısmı, üç tanesinde (B.1, B.2, B.3) basık yanm küre, bir tanesinde de (B.4), nervürlü bir tas görünüşündedir. Eserlerin kaideleri farklılık göstermektedir. Bir tanesinde (B.1), gövdenin alt kısmına bağlı boru şeklindeki ayak bir bilezikten itibaren genişleyerek çapı oldukça genişlemiş bir taban haline gelmiştir. İki tanesinde (B.2, B.3), benzer bir görüntü söz konusudur. Gövde aşağı doğru, kaide yukarı doğru daralarak bir boğum meydana getirmektedir. Birleşme hattı bir bilezikle gizlenmeye çalışılmıştır. Silindirik profil çizen bileziklerden biri (B.2) diğerine oranla daha belirgin hale getirilmiştir. Bu iki buhurdan da (B.2, B.3), daire biçimindeki taban pahlı bir yüzeyle genişletilerek, çapı biraz daha fazla yapılan bir tepsi ortasına yerleştirilmiştir. Bir diğer buhurdanda (B.4), kaideye geçişi sağlayan bölüm dilimli ve basık kürevi formdadır. Aşağıya doğru yayvan bir biçimde genişleyen ayak, bir kademe ile çapı biraz daha büyütülerek, geniş kenarlı bir tepsi üzerine yerleştirilmiştir. Eserlerden sadece birinde (B.1) kulp vardır, poligonal kesitli bu kulp, ateşliğin ağız kısmından itibaren geniş bir kavisle aşağıya inmektedir. Eserlerden yalnız bir tanesinde (B.2), ateşliğin ağız kısmı ile tepsi arasında "S" kıvrıma sahip ve eşit aralıklarla yerleştirilmiş üç tane ayak vardır. Bunlar, mızrak ucu görünüşte yayvanlaştırılan birer bölümle tepsiye

17 C.E. Arseven: *Sanat...*, C.I., s.298'de "Buhur" kelimesinin karşılığı: "Camilerde, kiliselerde, hamamlarda vesair bu gibi kalabalık yerlerde halktan çıkan fena kokulan gidermek için eski zamanlarda yakılan kokulu ağaç ve maddeler" diye ifade edilmektedir.

18 Altın taklidi olan tombak hammaddesinin, on kısım çinko ve yüz kısım sarı bakırdan meydana geldiği hakkında bkz., C.E. Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul 1975, s.2009-2010; N. İslimyeli, a.g.e., s.823; A. Özyay, "Madeni Eserler", *Türk ve İslam Eserleri Müzesi*, İstanbul 2002, s.320; Orta Asya'da ele geçen metal buluntular üzerinde de tombak uygulandığı hakkında bkz., F. Bodur, a.g.e., s.37; tombak ile yapılmış alınlık, maske ve kalkanlar hakkında bkz., H.Ö. Banışta, *Türk El Sanatları*, Ankara 1998, s.89. Türkiye'de "Tombak" adlı ve bir Kayseri, Develi ilçesi'ne; diğeri Maraş, Göksu ilçesi'ne bağlı İkl adet köy de vardır, bkz., T.C. İçişleri Bakanlığı, *Köylerimiz*, Ankara 1968, s.515 ve *Köylerimiz 1981*, Ankara 1982, s.524.

bastırılarak perçinlenmiş ve ayakların ara mesafeleri ortalanarak, sadece bu esere ait tepside emaye tekniği kullanılarak üç adet kabara da işlenmiştir.

Buhurdanlarda kapak, diğer bölümlere oranla daha yoğun bir bezemeye sahiptir. Ajur ve kazıma ile meydana getirilen süsleme, her birinde farklıdır. Bir tanesinde (B.1), basık küre biçimindeki kapak yüzeyine eşit büyüklükte madalyonlar, kazıma çizgi sınırlarla yerleştirilmiştir. Bunun içine de uçlarında kalp motifi yer alan bir eşkenardörtgen, merkezindeki dört yapraklı çiçek tasviri ile birlikte tasvir edilmiştir. Eşkenardörtgenin her bir kolu da birer yaprak içerisine alınmıştır. Kapaktaki iri madalyonlar, alt alta yerleştirilmiş dört damla motifi ile birbirinden ayrılmış ve altta kalan üçgen biçimindeki yüzeyde diyagonal hatlarla baklava dilimlerine ayrılmıştır. Bu bölümün altındaki enine dikdörtgen görünüşündeki taranmış yüzey üzerinde de stilize balık biçiminde tasvirlerle yer verilmiştir. Diğer buhurdanın kapağı (B.2), üst kısmına doğru gittikçe daralan eşkenar dörtgen biçiminde dilimlere ayrılmıştır. Baklava dilimlerinden büyük boyutlu olanlarında dörder, küçüklerde daha az sayıda kare motiflere yer verilerek ajurla süslenmiştir. Tepede ise yelpazeyi andıran bir bezeme söz konusudur. Bu kapağın ağız kenarında, baş aşağı ve yukarı konumda peş peşe dizilmiş kaş kemer biçimindeki motiflerden oluşan bir friz uzanmaktadır. Buhurdanlardan bir diğerinde (B.3), kapak, sivri bölümü yukarı bakan damla motiflerinin yan yana yerleştirilmesi ile bezenmiştir. Ajur tekniği kullanılarak yapılan süsleme de, alt alta gelen üçer palmet motifi, dal ve yapraklarla çerçevelenmiştir.

Bina görünüşüne sahip buhurdanda (B.4) kapağın dış kenarında uzanan ufak kubbelerin zirvesinde içbükey kavisli kenarlara sahip dörtgenler vardır. Merkezdeki yüksek ve büyük çaplı kubbenin en üst bölümünde ise, dıştan çemberle kuşatılmış on kollu yıldız motifine yer verilmiştir. Bu çemberin dışındaki dal ve yapraklarla bezeli dar kuşak, daha büyük çaplı ikinci bir çember ile kuşatılmıştır. Bu bölümdeki bütün kubbelerin üst kısmın haricinde kalan yüzeyleri, ajurla yapılmış arabesk bezemeye sahiptir. Kubbeli bölümün altında kalan kapak yüzeyi, baklava dilimlerinin köşelerine yerleştirilmiş çiçek motiflerinden meydana gelen bir bordürle sınırlanmıştır.

Eserlerin ateşlik bölümlerindeki bezeme birbirinden çok farklıdır. Bir tanesinde (B.1) çok sade bir görünüş söz konusudur. Ateşliğin ağızlık bölümü, orta kısımlarında stilize bitkisel tasvirlerin yer aldığı ters ve düz "M" görünüşünde kazıma çizgilerle bezenmiştir. Ayak bölümünde dekoratif unsurlara yer verilmeyen buhurdanın, kaide yüzeyinde kazıma çizgi ile simetrik konumlu stilize iki palmet motifi yer almaktadır. Diğer buhurdan (B.2), birinciye oranla daha dekoratif bir görünüme sahiptir ve bombeli yüzey, sapı bulunan tomurcuk motiflerinin ateşlik ağız çevresinde yan yana sıralanması ile bezenmiştir. Bu tomurcukların sapları, tepsi üzerine oturan kaide yüzeyinde de devam etmektedir. Ateşliğin üst bölümü ile tepsi arasında "S" kıvrımı oluşturan üç adet ayağın yüzeyleri

balıklıçığı görünüşünde taranmıştır. Bu ayaklar arasındaki mesafeleri ortalayarak tepsi yüzeyine yerleştirilen emaye işlemeli kabalar, merkezdeki altı yapraklı çiçek tasvirinin etrafındaki üçer dilimli oniki yaprakla bezenmiştir.

Bir başka buhurdanda (B.3), ateşlik kabının ağzı, ince iki profil arasında uzanan "S" biçimindeki dal kıvrımları arasına yerleştirilmiş stilize bitkisel tasvirlerin meydana getirdiği frizle kuşatılmıştır. Bu bordürün altında kalan bombeli yüzey, içbükey profillerle sınırları çizilen baş aşağı damla motiflerinin yan yana sıralanması ile bezenmiştir. En alttaki tepside bir kademe ile yükseltelen kaide, sathi görünüşlü iki profil çıkıntısı arasındaki "S" biçimi dal kıvrımı arasında uzanan stilize palmet ve yaprak motiflerinin meydana getirdiği bordürle kuşatılmıştır. Kaidenin üzerine oturduğu tepsi yüzeyi dekoratif bir görünüşe sahiptir ve iri yapraklar içindeki stilize palmetler, eşit aralıklarla yerleştirilerek aralarındaki yüzeylerde, uçları kıvrımlı yapraklarla bezenmiştir. Bir diğer buhurandan (B.4), nervürlü kubbe görünüşündeki ateşliği daha dekoratiftir. Ve ağız kısmı, kazıma diyagonal çizgilerin oluşturduğu dar yüzeyli frizle çepeçevre kuşatılmıştır. Ateşlikteki kubbe dilimlerinin birleşme çizgisini ortalayarak, sivri uçları aşağıya bakan stilize yarım palmetler zeminden kazınarak yüzeyi süslemiştir. Nervürlerin her birinin alt bölümünü ortalayarak stilize karanfil motifleri işlenmiştir. Gövde ile kaideyi birleştiren basık küre görünüşündeki ayak bölümü, yukarıdan aşağıya uzanan bir profil çifti arasındaki ajurlu stilize palmet ve yaprak motifleri ile süslenmiştir. Ayağa bağlı yayvan kaide yüzeyi, sathi profil çifti arasındaki stilize bitkisel tasvirlerin meydana getirdiği bordürle kuşatılmıştır. Kaidenin bir kademe ile geçilen alt bölümünün yüzeyi, düşey görünüşlü profil dizileri ile dilimlenerek hareketlendirilmiştir. Geniş çaplı tepside, kaidenin oturduğu bölümün etrafı, püskül gibi dilimlenen bir kuşakla çepeçevre kuşatılarak, diğer bölümler tam ve yarım stilize karanfil motiflerinin¹⁹ alternatif sıralanışı ile süslenmiştir. Tepsinin yukarı kıvrılan yüzeyi ajurlu stilize bitkisel bezeme ile dekoratif hale getirilmiştir.

Bu makalede tanıtmaya çalıştığımız dört buhurdan dövme tekniği²⁰ ile yapılmış, ajur²¹ ve kazıma²² ile bezenmiştir. Bu eserlerde kapak, ateşlik, kaide ve ayak bölümlerinin ayrı ayrı imal edildikten sonra birleştirildiği anlaşılmaktadır. Birleştirme işleminde perçin²³ ve lehim²⁴ kullanılmaktadır.

19 Karanfil motifli hakkında bkz., C.E. Arseven, *Les Arts...*, s.61.

20 Madeni eserlerin yapım tekniklerinden dövme hakkında bkz., C.E. Arseven, a.e., s.119-131. Ü. Erginsoy, a.g.e., s.18-25; M. Arlı, *Beyazan'da Dövme Balırcılık*, Ankara 1984, s.29-42; İ.G. Kayaoğlu, "Bakır Kap Yapım Teknikleri, Dövme Tekniği", *Folklor ve Etnoğrafya Araştırmaları* 1, İstanbul 1984, s.215-219; N. Leotta, *Copperbeating A Living Tradition*, Ankara 1985; H.Ö. Barışta, a.g.e., s.99; dövme tekniğinde kullanılan araçlar, Ü. Erginsoy, a.g.e., s.18-25'de tekniklerle birlikte anlatılmıştır. Araçlarla ilgili ayrıca bkz., M. Arlı, a.g.e., s.20-29; 21 Ajur (delik işi) ve diğer teknikler hakkında bkz., C.E. Arseven, *Les Arts...*, s.129; G. İnal, *Türk-İslam Maden Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, (Teksir, basım yeri ve yılı yok), s.2-3; C.E. Arseven, *Türk Sanatı*, İstanbul 1970, s.239-240; Ü. Erginsoy, a.g.e., s.37-39. M.Z. Kuşoğlu, "Dünden Bugüne Gümüş Kakma Sanatımız, Kabartma-Çökertme".

21 *İlgi*, Yıl 21, No 48, İstanbul 1987, s.32-35.

22 Kazıma tekniği hakkında bilgi için bkz., C.E. Arseven, *Les Arts...*, s.5; Ü. Erginsoy, a.g.e., s.32-33.

23 Birleştirme işleminde perçin kullanımı hakkında bkz., Ü. Erginsoy, a.g.e., s.29.

24 Lehim işlemi ve detayı hakkında bkz., Ü. Erginsoy, a.g.e., s.29.

Tanıtmaya çalıştığımız buhurdanlara ait kitabeye yer verilmemesi tarihlendirme zorluğu doğurmakla birlikte süslemeleri bakımından, çeşitli malzeme ile yapılmış el sanatları ile paralellikler yansıtmaktadır. Nitekim Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki 17. yüzyılın ilk ve ikinci yarısına ait iki buhurdan²⁵ ile Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki 19. yüzyıla ait bir buhurdanın²⁶ form ve bezemelerinde de ortak özellikleri görmekteyiz.

Böylece konumuzu oluşturan buhurdanların 17.-19. yüzyıllara ait Osmanlı eserleri olduğunu söyleyebiliriz.

²⁵ Envanter Numarası 16 olan buhurdanın üzerinde "Sultan Mehmet Han" yazılı olduğu, Sultan Mehmet III (1595-1603) Türbesinde bulunmuş olması sebebiyle onun yaşadığı döneme maledildiği hk. bkz., A. Özyay, a.g.e., s.303. Envanter Numarası M.31 olan buhurdanın üzerinde "Sene 1110 (1698)" kaydı bulunduğu hakkında bkz., A. Özyay, a.g.e., s.303.

²⁶ 19. yüzyıla ait buhurdan hakkında bkz., C.E. Arseven, a.g.e., s.131.

Resim 1. Topkapı Sarayı Müzesi; buhurdan (B.1)

Resim 2. Topkapı Sarayı Müzesi; buhurdan (B.1)

Resim 3. Topkapı Sarayı Müzesi; buhurdan (B.2)

Resim 4. Topkapı Sarayı Müzesi; buhurdan (B.2)

Resim 5. Topkapı Sarayı Müzesi; buhurdan (B.3)

Resim 6. Topkapı Sarayı Müzesi; buhurdan (B.3)

Resim 7. Topkapı Sarayı Müzesi; buhurdan (B.4)

Resim 8. Topkapı Sarayı Müzesi; buhurdan (B.4)

KAYNAKÇA

- ARLI, M., *Beypazan'nda Dövmeye Bakırcılık*, Ankara 1984.
- ARSEVEN, C.E., *Les Arts Decoratifs Turcs*, İstanbul (Tarihsiz)
- ARSEVEN C.E., *Türk Sanatı*, İstanbul 1970.
- ARSEVEN, C.E., *Sanat Ansiklopedisi*, C.I, IV, İstanbul 1975.
- ASLANAPA, O., *Türk Sanatı*, İstanbul 1984.
- BARIŞTA, H.Ö., *Türk El Sanatları*, Ankara 1998.
- BODUR, F., *Türk Maden Sanatı, The Art of Turkish Metalworking*, İstanbul 1987.
- BOZYİĞİT, A. E., *Üniversitelerde Yapılan El Sanatları Konulu Tezler Bibliyografyası*, Ankara 1992.
- ERGİNSOY, Ü., *İslam Maden Sanatının Gelişimi*, İstanbul 1978.
- İNAL, G., *Türk ve İslam Maden Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, (Teksir, basım yeri ve yılı yok).
- İSLİMYELİ, N., *Sanat Terimleri Ansiklopedisi*, C.I. Ankara 1973.
- KAYAOĞLU, İ. G., "Bakır Kap Yapım Teknikleri, Dövmeye Tekniği", *Folklor ve Etnoğrafya Araştırmaları* I, İstanbul 1984, s.215-219.
- KUŞOĞLU, M.Z., "Dünden Bugüne Gümüş Kakma Sanatımız, Kabartma-Çökertme", *İlgi*, Yıl 21, No 48, İstanbul 1987, s.32-35.
- KUŞOĞLU, M.Z., "Milletlerin ve Dinlerin Ortak Mirası Buhurdanlar", *İlgi*, Yıl 21, No 51, İstanbul 1987, s.33-35.
- LEOTTA, N., *Copperbeating a Living Tradition*, Ankara 1985.
- ÖDEKAN, A., *Türkiye'de 50 Yılda Yayınlanmış Arkeolojik Sanat Tarihi ve Mimarlık Tarihi ile İlgili Yayınlar Bibliyografyası (1923/1973)*, İstanbul 1974.
- ÖNEY, G., *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*, Ankara 1978.
- ÖZAY, A., "Madeni Eserler" *Türk ve İslam Eserleri Müzesi*, İstanbul 2002, s. 298-309, 320-323.
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, *Köylümüz*, Ankara 1968; *Köylümüz 1981*, Ankara 1982.